

واژه‌نامه علوم مطبوعات و روزنامه‌نگاری

• علی ایلیخانی پور

خان بابا‌مشار، از چند فرهنگ‌نگار انگلیسی - فارسی که قبل از فرهنگ جامع انگلیسی فارسی حبییم منتشر شده بود خبر می‌دهد. از اواخر دهه نخست ۱۳۰۰ تا اوایل دهه هفتاد، مطرح‌ترین فرهنگ‌های انگلیسی - فارسی فرهنگ‌های حبییم و آریانپور بودند که بارها بدون تجدیدنظر، اصلاح، ویرایش و روزآمد شدن تجدید چاپ شدند، به سخن دیگر زبان فارسی در این دوره ۶۰ ساله در رویارویی با زبان انگلیسی، که به لحاظ پویایی شگرف جامعه انگلیسی زبان و سیطره این زبان بر حوزه‌های دانش بسیار متحول است، تنها ابزاری که در اختیار داشته همان فرهنگ‌های روزآمد نشده بوده است.^۲ اما دهه هفتاد دوره تحول در سنت فرهنگ‌نگاری دوزبانه بود، سرآغاز این تحول مرهون انتشار فرهنگ انگلیسی - فارسی معاصر (۱۳۷۱) تألیف دکتر محمدرضا باطنی با دستیاری فاطمه آذر مهر است. فرهنگ نشر نو (۱۳۷۶) و فرهنگ هزاره در سال‌های بعد سنت فرهنگ‌نگاری را به بلوغ و کمال بیشتری رساندند.^۳

اما در حوزه زبان تخصصی خصوصاً علوم مطبوعاتی و روزنامه‌نگاری که آثار معدودی وجود دارد و همچنان نیازهای مخاطبان این فرهنگ‌ها به درستی پاسخ داده نشده است.

واژه‌نامه‌های تخصصی که به محدوده معرفتی و رشته‌ای و فرارشته‌ای علوم و فناوری توجه دارند و بیشتر اصطلاحات و علائم، قوانین علمی، حوزه‌های علمی و فناوری را زیر پوشش دارند با شاخص‌های مختلفی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند:

• عباسعلی مهاجری. بررسی واژه‌نامه علوم مطبوعات و روزنامه‌نگاری، تهران: انتشارات دانشیار، ۱۳۸۳، ۶۰۸ صفحه، رقعی، گالینگور.

سلیمان حبییم را پایه‌گذار فرهنگ‌نگاری دوزبانه در ایران می‌دانند، هرچند پیش از او نیز عده‌ای به این کار اهتمام کرده‌اند. کریم امامی در مقاله «کارستان حبییم»^۱ بر اساس فهرست کتاب‌های چاپی

روزنامه‌نگاری است. برای تألیف این اثر استاد، تمام فرهنگ‌های موجود را از نظر گذرانده‌اند و برای انتخاب واژگان و معادل‌های مناسب ضمن مذاکره و بحث با صاحب‌نظران با دانشگاه‌های خارجی از جمله امریکا، هند و ترکیه مکاتبه داشته‌اند، «مصاحبه شخصی نگارنده با مؤلف محترم.» از ویژگی‌های مثبت فرهنگ می‌توان انتخاب برابر نهاده‌ها با رویکردی مطبوعاتی را ذکر کرد. مؤلف در مقابل مدخل doves، به خوبی معادل، کیوترها، صلح‌طلبان، صلح‌جویان و در مقابل hawks، معادل طرفدار جنگ، بازها را ذکر کرده‌اند. انتخاب معادل: اخبار دسته اول و بکر برای روزنامه به دست آوردن، خبر بکر، برای واژه scoop نمونه دیگری از این رویکرد است.

الف - انعکاس پیشرفت‌های علمی و فناوری، اکتشافات و اختراعات که به طور متعارف با حجم فراوانی از تعابیر و برداشت‌ها از واژه انعکاس می‌یابد. برعکس آنچه که در واژه‌نامه‌های عمومی به کار می‌رود، در واقع یک واژه با معانی، تعابیر و مفاهیم گوناگون علمی و تحقیقی در واژه‌نامه‌های تخصصی بکار می‌رود.

ب - استفاده از متخصصان و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها برای تألیف و گردآوری واژه‌نامه‌های تخصصی و اختصاصی
ج - وجود مقدمات (مقدمه، پیشگفتار، بیان اختصارات) برای بیان روش استفاده از واژه‌نامه
د- رعایت معیارهای زبانی، مکانی و علمی...^۴

* * *

در حوزه زبان تخصصی خصوصاً علوم مطبوعاتی و روزنامه‌نگاری که آثار معدودی وجود دارد و همچنان نیازهای مخاطبان این فرهنگ‌ها به درستی پاسخ داده نشده است

ذکر تاریخچه مختصری از یک لغت با کاربرد سیاسی که ممکن است برای مخاطب، ناآشنا باشد از ویژگی‌های مثبت فرهنگ محسوب می‌شود.

(به مدخل‌های hawks, fascim نگاه کنید). در برخی موارد ترکیبات مختلف از یک لغت به صورت مبسوطی ذکر گردیده است. مثلاً برای مدخل political نزدیک به ۱۶۰ ترکیب از این لغت به مخاطب فرهنگ معرفی شده است.

Political about face
Political activity

...و

در کنار تک واژه‌ها، بعضاً معادل‌های مناسب با کاربرد مطبوعاتی برای ترکیبات جدید از آن تک واژه ذکر شده است. (در مورد قیمت) بالا رفتن قیمت با سرعت سرسام‌آور sky-rocket

دکتر مهاجری متولد ۱۳۴۵ و دارای درجه دکتری تکنولوژی آموزشی از آمریکا است. وی دارای ۳۴ سال سابقه تدریس در دانشگاه‌های داخل و خارج بوده و کتاب‌های مبانی ارتباطات، تاریخ ارتباطات ترجمه کتاب *stalion*، فرهنگ علوم مطبوعات و ارتباطات در ۲ جلد فارسی به انگلیسی و انگلیسی به فارسی و فرهنگ علوم خبری و خبرگزاری از آثار اوست. فرهنگ علوم ماهواره از آثار در دست چاپ ایشان است. استاد توسط اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان پدر علم روزنامه‌نگارانی ایران برگزیده شده‌اند.

پیش از بررسی این اثر جا دارد به مناسبت پر کردن خلأ این واژه‌نامه دو زبانه به مؤلف محترم تبریک گفت. همان‌گونه که در جای جای فرهنگ ذکر کرده اند کلیه علوم امروزی به گونه‌ای از علوم مطبوعاتی بهره می‌گیرند و اشاره ایشان به «cybernetics» یعنی دانش فنی چگونه بر خورد کردن با کلیه علوم به ویژه علوم انسانی هم به طبع از همین معنی نشأت می‌گیرد.^۵ در این راستا، ارائه بخشی از سخن «ادموند برک» به هنگام مواجهه با رباب مطبوعات انگلستان جالب توجه اهل فن، دانش پژوهان و فرهنگ دوستان است، آن جا که این‌گونه آغاز می‌کند: «آقایان شما رکن چهارم دموکراسی هستیید، الخ.»^۶

واژه‌نامه علوم مطبوعات و روزنامه‌نگاری حاصل سال‌ها گوش کردن مؤلف به شبکه BBC، مطالعه نشریات Time و Newsweek، سال‌ها تجربه استاد در زمینه مطبوعات و

حرف مختلف می‌شود که طبیعتاً روزنامه‌نگاران از این دسته‌اند. در صفحه ۲۲ مقدمه مؤلف، پس از آن که دوش شرط اصلی برای هر واقعه خبری ذکر شده است در آخرین بند چنین آمده است: «شرط اساسی آن این است که متقاضی شنیدن برای آن وجود داشته باشد، اگر خبر متقاضی شنیدن نداشته باشد، وقوع آن تحقق نمی‌یابد». بنابراین تعریف وقوع خبر منوط به متقاضی شنیدن آن شده است! اگر این تعریف را علمی تلقی کنیم، بسیاری از خبرها در هیچ رسانه داخلی و یا خارجی نباید منتشر یا پخش شود!! ای کاش مؤلف ارجمند در مقدمه با تفصیل بیشتری در مورد اهمیت فرهنگ جدید خود و جنبه‌های برتری آن در مقایسه با سایر فرهنگ‌ها و حتی فرهنگ‌های مشابه قبلی خود ایشان، همکاران و فعالیت‌های صورت گرفته در تدوین این فرهنگ توضیحاتی را ذکر می‌کردند.

نگاهی به مدخل‌ها «word entries»

ویژگی بارز فرهنگ مذکور «فقدان اشتباهات املائی یا معنایی است» چرا که کار تدوین فرهنگ‌های دوزبانه، در کشور ما همواره با اغلاط فراوان املائی و معنایی بوده است که در نقد حتی جامع‌ترین فرهنگ‌های دوزبانه، خواننده و شنیده‌ایم. موارد نادر که غلط‌های معنایی به چشم می‌خورد:

نیروهای قراردادی: conventional forces، نخست‌آنکه برای فهم معادل دقیق forces، بیشتر سیاق کلام و متن به ما یاری می‌رساند که آیا معادل نیروها را انتخاب نماییم یا تسلیحات، به هر تقدیری معادل مناسب برای conventional، متعارف، معمولی، غیرهسته‌ای یا کلاسیک می‌باشد و معادل قراردادی؟! اینجا قابل قبول نیست. این اشتباه در مورد معادل conventional armament بامعادل تسلیحات قراردادی نیز تکرار شده که معادل صحیح آن تسلیحات متعارف یا تسلیحات غیرهسته‌ای است. star wars با معادل جنگ فضایی ثبت شده که معادل درست آن جنگ ستارگان است. مقابل مدخل nuclear non proliferation treaty، معادل پیمان کاهش سلاح‌های هسته‌ای ذکر شده که معادل صحیح و فنی آن، معاهده منع تولید و تکثیر سلاح‌های هسته‌ای است. معادل strategic arms limitation|talks، مذاکرات «تجدید» تسلیحات استراتژیک ثبت شده که با اشتباه چاپی، تحدید به غلط، «تجدید» چاپ شده است. در بخش برابر نهاده‌ها ممکن است با حشو از نوع قبیح (tautology) برخورد شود، که نمونه آن را در

اما انتقادات موجود به فرهنگ: هرچند که نام واژه‌نامه انگلیسی به فارسی است و نوشتن انگلیسی از طرف چپ کتاب آغاز می‌شود، اما از آنجا که مقدمه را مؤلف به زبان فارسی نگاشته است، انتظار می‌رفت که این مقدمه در سمت راست فرهنگ ذکر می‌شد. ایشان در صفحه ۲۰ واژه‌نامه در آخرین بند آورده‌اند: ژارگون به زبان فنی یا زبان مخصوص یک صنف یا دسته اطلاق می‌شود و...، اجازه می‌خواهم عین تعریف دو فرهنگ برجسته را در این باره ذکر کنم، تعریف نخست مربوط به فرهنگ دانشگاهی و بستر است که اصولاً به واسطه دانشگاهی بودن از اعتبار علمی کافی برخوردار است. در این مدخل در تعریف واژه می‌خوانیم:

«The Technical terminology or characteristic idiom or special activity or group»^۷

تعریف وقوع خبر منوط به

متقاضی شنیدن آن شده است

اگر این تعریف را علمی تلقی کنیم،

بسیاری از خبرها در هیچ رسانه

داخلی و یا خارجی نباید

منتشر یا پخش شود

به اعتبار «Technical Terminology» باید گفت: «ژارگون‌ها» اغلب زبان خاص گروهی از تحصیل‌کردگان حرفه‌ای! خاص را می‌پوشاند و نه هر گروهی را، مانند «jargon» روزنامه‌نگاران، پزشکان، هنرپیشه‌ها و غیره که در حرفه خود صاحب تخصص شده‌اند و نه هربی تخصصی!! در فرهنگ آکسفورد که در میان پژوهشگران از اعتبار لازم برخوردار است آمده است:

«Language full of technical or especial words used by a particular group of people: and difficult for others to understand» Technicians linguists The jargons of Radio^۸

همین‌گونه که ملاحظه می‌کنیم، «jargons» کمتر زبان نافرهیختگان را در برمی‌گیرد و بیش از آن شامل زبان فرهیختگان

به منظور زدودن واژه‌های بیگانه
که معادل فارسی آن در بین مردم
جا افتاده است یا جا افتاده آن معادل،
همت قشر فرهیخته دانشگاهی
واهل علم را طلب می‌کند، ای کاش از
واژه‌های مصوبه فرهنگستان با جدیت
بیشتری استفاده می‌شد

مدخل اول کاملاً متفاوت با معادل پیمان در مدخل دوم است، همان‌گونه که مدخل‌ها کاربردهای متفاوتی دارند. به راستی اگر این فرهنگ فارسی - انگلیسی بود هم به راحتی در مقابل پیمان یا عهدنامه می‌توانیم سه مدخل contract / pact / treaty را ذکر کنیم؟!

چند پیشنهاد

ای کاش مؤلف محترم که مدخل additional protocol را با معادل مقالوله‌نامه الحاقی ذکر کرده‌اند مدخل supplemented protocol را با معادل تفاهم‌نامه الحاقی یا پروتکل الحاقی که فنی و صحیح است، نیز ثبت می‌کردند. در مورد Secretary of state - وزیر امور خارجه - که معادل انگلیسی آن Foreign minister (British) ثبت نشده است. به منظور زدودن واژه‌های بیگانه که معادل فارسی آن در بین مردم جا افتاده است یا جا افتاده آن معادل، همت قشر فرهیخته دانشگاهی و اهل علم را طلب می‌کند، ای کاش از واژه‌های مصوبه فرهنگستان با جدیت بیشتری استفاده می‌شد. مؤلف در مقابل مدخل computer معادل کامپیوتر را آورده در حالی که معادل رایانه موجود می‌باشد. مقابل معادل terminal دو معادل پایانه و ترمینال ذکر شده و ای کاش به همان پایانه بسنده می‌شد. در مقابل مدخل subsidize هم معادل‌های کمک مالی کردن و سوبسید دادن آمده در حالی که یارانه معادلی مصوب فرهنگستان است که جا انداختن آن همت دانشگاهیان را می‌طلبد. آیا بهتر نبود در مقابل مدخل «SALT» علاوه بر ذکر معادل

صفحه ۱۰۷ در مقابل مدخل competent می‌توان یافت که آورده شده است: صلاحیت‌دار، صالح و ذکر صالح ضرورتی ندارد. در صفحه ۱۸۳ در مقابل مدخل emigration/immigration آمده است: مهاجرت به خارج، ترک وطن برای اقامت در کشور دیگر (برون کوچی). برابر نهاده فوق در مورد Emigration درست است چون "E" به معنی "out" است و migr هم به معنی مسافرت است اما در مورد immigration درست به نظر نمی‌آید چون پیشوند "im" شکل ادغامی (in) می‌باشد که به معنی درون است و نه بیرون، پس معادل درست «درون کوچی» است نه برون کوچی!

از نقاط ضعف که به چشم می‌خورد، مشخص نبودن کاربرد لغات و معادل‌ها است. مدخل‌ها می‌توانست در مثال‌های بیشتر و جملات نمونه فراوان‌تری به کار رود تا ظرافت‌های معنایی کاملاً از هم متمایز شوند (label) معادل‌ها مشخص نیست و این مسأله مخاطب را در انتخاب معادل مناسب با مشکل مواجه می‌کند. مثلاً در مقابل مدخل develop چنین می‌خوانیم: توسعه دادن، بسط دادن، قابل استفاده کردن، نمودادن، ترقی دادن. همین مدخل در فرهنگ هزاره که یک فرهنگی عمومی است با مجموعه‌ای از معادل‌ها به این صورت مرتب شده است. [بدن، ذهن] پروردن، رشد دادن؛ [گیاه] پروراندن، پرورش [کار، صنایع، منابع و غیره] توسعه دادن، گسترش دادن، وسعت دادن، قابل بهره‌برداری کردن [نظریه، داستان] بسط دادن، بازکردن و... این مشکل مشخص نبودن label لغت در لغت‌های به ظاهر مترادف خود را بیشتر نشان می‌دهد. در فرهنگ دکتر مهاجری در مقابل مدخل‌های contract، Treaty، pact، چنین آمده است:

پیمان، پیمان بستن contract

پیمان pact

پیمان، عهدنامه دو جانبه یا چندجانبه، عهدنامه، معاهده، میثاق Treaty

مؤلف مانند داروسازی عمل کرده که بر روی تمامی محصولات خود فقط کلمه دارو را ذکر کرده است، اما مراجعه به فرهنگ‌هایی چون وبستر، آکسفورد مشخص می‌کند که contract بیشتر جنبه تجاری و اقتصادی و pact جنبه نظامی و treaty از اطلاق معنایی بیشتر و جنبه بین‌المللی بالاتری برخوردار است. معادل پیمان در

در حوزه علوم مطبوعات
و روزنامه‌نگاری کارهای
انگلیسی به فارسی
اندکی موجود می‌باشد
که همچنان از ایرادات
شایع فوق برخوردارند

مشخص کردن کاربرد واژه در ترکیب مورد استفاده قرار گرفته است. مقایسه زیرمدخل‌های conventional و مدخل Npt شواهدی بر این مدعا تلقی می‌شوند. اثر استاد مهاجری در مقایسه با آثار قبلی ایشان از جمله فرهنگ علوم مطبوعات و ارتباطات چاپ‌های ۱۳۶۹ و ۷۰ از نوآوری چندانی برخوردار نیست و نقاط ضعفی که شرح آن رفت همچنان به چشم می‌خورد.

پانویست‌ها:

۱. فصلنامه مترجم شماره سی ام.
 ۲. برای مطالعه بیشتر در مورد فرهنگ آریانپور ر. ک. خزاعی فر، علی (نقدی بر فرهنگ ۶ جلدی پیشرو آریانپور، فصلنامه مترجم، سال هفتم شماره بیست و هشتم (زمستان ۱۳۷۷))
 ۳. برای مطالعه بیشتر در مورد فرهنگ هزاره، ر. ک. نشریه کتاب ماه ادبیات و فلسفه ش، ش ۵۸.
 ۴. برای مطالعه بیشتر ر. ک. مرجع شناسی عمومی، دکتر حجت‌الله حسن لاریجانی، انتشارات آن، زمستان ۱۳۸۱ و مرادی، نورالله، مرجع شناسی؛ چاپ سوم، تهران، فرهنگ معاصر ۱۳۷۶.
 ۵. ر. ک. مقدمه مؤلف ص ۱۱ و ۱۲.
 ۶. مقدمه مؤلف، ص ۱۹.
7. *webster's third New International Dictionary*, G & C. MERRIAM| CO, publisher. U.S.A 1971.
8. *Oxford ADVANCED LEARNER'S DICTIONARY*, Oxford university ITY PRESS, 1989
۹. ر. ک. به منابع ۷ و ۸.
 ۱۰. فرهنگ علوم سیاسی و مطبوعاتی، مسعود مطهری فر، انتشارات رهنما، ۱۳۷۵.

«سالت»، معاهده محدود کردن تسلیحات هسته‌ای هم می‌آمد. یا برای interaction علاوه بر معادل عمل متقابل، برابر نهاده‌هایی چون تعامل، ارتباط هم ذکر می‌شد.^۹

– ای کاش مؤلف محترم بر بسامد لغات در حوزه مطبوعاتی توجه بیشتری می‌کردند مثلاً آیا ذکر political gigolo با معادل قرتی سیاسی؟! ضرورتی داشت؟ از سوئی واژگان جدیدی که به واسطه تحولات علمی و فنی در حوزه مطبوعات و روزنامه‌نگاری مطرح شده است به چشم نمی‌خورد، مانند digital media, web log, pdf, prited media, e-journals, ... – شایسته بود مؤلف ارجمند منابع و ماخذ مورد استفاده در فرهنگ را ذکر می‌کردند تا درجه اعتبار و اهمیت اثر از قابلیت نقد و بررسی بیشتر برخوردار گردد.

در حوزه علوم مطبوعات و روزنامه‌نگاری کارهای انگلیسی به فارسی اندکی موجود می‌باشد که همچنان از ایرادات شایع فوق برخوردارند و معمولاً اساتید درس ترجمه متون مطبوعاتی و حتی شفاهی در معرفی فرهنگ‌های موجود به شاگردان خود تردید دارند. فرهنگ علوم سیاسی و مطبوعاتی اثر جناب مسعود مطهری فر، واژه‌نامه پژوهش‌های ارتباط جمعی و رسانه‌ای اثر یونس شکرخواه، .. کارهایی از این دست در حوزه مطبوعاتی به شمار می‌روند. در صورت مقایسه اثر استاد مهاجری با آثار مشابه، به عنوان نمونه فرهنگ آقای مسعود مطهری فر^{۱۰}، مشاهده می‌شود که اثر استاد در انتخاب معادل برای اصطلاحات نظامی، سیاسی از دقت کمتری برخوردار است. همچنین ترکیبات کمتری برای